

DOI: 10.31648/kpp.7108

Bartłomiej Kugacz

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0000-0003-3451-407X

bartekugacz@gmail.com

Zasada humanitaryzmu w świetle warunków społecznych w zakładach penitencjarnych – zagadnienia wybrane

Wprowadzenie

Na przestrzeni ostatnich stuleci praktyka penitencjarna wykazała, że najbardziej uniwersalną karą za nieprzestrzeganie praw stanowionych przez społeczeństwa jest kara pozbawienia wolności wykonywana w warunkach izolacji więziennej¹. Według francuskiego filozofa Michela Foucaulta upowszechnienie idei więziennictwa nie da się zredukować wyłącznie do prostego ujednoczenia systemu kar². Foucault wskazywał wiele płaszczyzn, będących podłożem do upowszechnienia się idei więziennictwa, którego zasadniczą funkcją miała być transformacja uwięzionego do jego całkowitej readaptacji³. Jak bowiem trafnie zauważa Jeremy Travis, „żelazne prawo” penitencjarystyki brzmi: skazani kiedyś zakończą odbywanie kary pozbawienia wolności, stając się częścią społeczeństwa, w którym będą musieli żyć⁴.

Niegdyś kara izolacyjna stanowiła postępowy środek karny, mający ograniczyć lub nawet wyeliminować karę śmierci i kary kaleczące⁵. Pojmowanie samej kary kryminalnej

---

¹R. Maleszyk, *Więziennictwo polskie na tle dziejów państwa w latach 1918–1956*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 62–63.

²M. Wieczorkowski, *Nowożytnie przeobrażenia systemu karnego według Michela Foucaulta*, [w:] J. Piskorski (red.), *Istota, faktyczność i legitymizacja prawa karnego*, Warszawa 2019, s. 41.

³Ibidem, s. 41–42.

⁴J. Travis, *But They All Come Back: Rethinking Prisoner Reentry*, „Sentencing & Corrections, Issues for the 21st Century” May 2000, vol. 7, s. 1 i nast., [w:] M. Kotowska, *Sztuka jako jedna z form readaptacji społecznej skazanych na przykładzie programu „Ostatnia Miła”*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 43, s. 193–205.

⁵J. Śliwowski, *Kara pozbawienia wolności we współczesnym świecie, rozważania penitencjarne i penologiczne*, Warszawa 1981, s. 5.

w postaci kary izolacyjnej budziło od wieków żywe zainteresowanie (i wciąż je budzi) w środowiskach naukowych, politycznych czy zaangażowanych w walki ideologiczne.

Wyrazem zainteresowania humanizacją wymiaru oraz przebiegu kary były liczne koncepcje filozoficzne, skupiające się w swoich rozważaniach na problematyce reformy więziennictwa, a co za tym idzie – sposobu wykonania kary oraz funkcji, jakie kara miała spełniać poprzez wysuwanie przez grupy społeczne zaangażowane w walkę o reformę ustawodawstwa kryminalnego⁶ w duchu jego humanizacji haseł i postulatów.

Kara kryminalna w postaci pozbawienia wolności powinna być bowiem wykonywana w warunkach umożliwiających resocjalizację w duchu humanitaryzmu. Prawidłowo funkcjonujący, efektywny system penitencjarny nie może dopuścić do takiego zjawiska, kiedy osoba wychodzi z więzienia „gorsza” niż w momencie, gdy do niego trafiła. Dlatego też istota kary nie może sprowadzać się do zemsty nazywanej przez Hommla „najnikczemniejszą wśród wszystkich ludzkich żądz”⁷, ale powinna być wykonana w warunkach, które zapewniają poprawę postawy skazanego, umożliwiając mu powrót do społeczeństwa.

Głównym przedmiotem refleksji niniejszego artykułu jest analiza warunków socjalnych występujących w polskich zakładach penitencjarnych. Publikacja skupia się na zagadnieniach związanych z problem przeludnienia polskich więzień, co przekłada się na problem zagwarantowania każdemu detencionowanemu odpowiedniej powierzchni do życia w celi. Praca porusza również problem związany z modernizacją kąpek sanitarnych w polskich zakładach karnych, które stanowią przedmiot wielu skarg do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej jako ETPCz). Celem analizy niniejszej pracy jest próba ukazania postępu modernizacyjnego polskich jednostek penitencjarnych w kierunku standardu wyznaczonego przez ETPCz oraz wpływu warunków socjalnych na proces resocjalizacji osób pozbawionych wolności.

Zasada humanitaryzmu

Humanitaryzm w języku łacińskim (*humanitas* – człowieczeństwo, ludzkość) oznacza „stawiając za cel dobro człowieka”⁸. Wśród zasad nowoczesnego prawa karnego jedną z najważniejszych jest zasada humanitaryzmu, zgodnie z którą człowiek jest wartością najwyższą – zarówno człowiek jako pokrzywdzony, jak i człowiek jako sprawca przestępstwa⁹.

W projekcie polskiego Kodeksu karnego w jego pierwotnym kształcie *expressis verbis* występowało pojęcie humanizmu jako kierunku racjonalizacji karania, aczkolwiek

⁶ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2000, s. 290.

⁷ D. Janicka, *Komentarze K.F. Hommla do traktatu Beccarii, Przyczynek do historii literatury prawa karnego wieku Oświecenia*, [w:] S. Salmonowicz (red.), *Cesare Baccaria reformator prawa karnego i jego epoka*, Toruń 1995, s. 49.

⁸ K. Chmielewski, M. Pająk, *Zasada humanitaryzmu w krajowych i międzynarodowych standardach prawa penitencjarnego*, „Adam Mickiewicz Law Review” 2015, s. 55.

⁹ *Ibidem*.

podnoszono głosy, że jest to kierunek bardziej liberalizujący aniżeli racjonalizujący karę w okresie transformacji ustrojowej, kiedy to występował wzmógłony wzrost przestępczości kryminalnej¹⁰. Dlatego też postanowiono, że ustawa karna¹¹ posługiwać się będzie pojęciem humanitaryzmu, gdyż chciano nadać temu pojęciu charakter normatywny i w związku z tym postanowiono zawęzić je z humanizmu do humanitaryzmu¹².

Humanitaryzm karania wiąże się z postrzeganiem kary w sposób neutralny, wolny od nadmiernej dolegliwości, mogącej przybrać wyraz zamierzonego dręczenia sprawcy, jako instrument państwowej reakcji na popełnione przestępstwo¹³. Jak wskazał Rawls „podstawowe prawa i wolności obywatelskie nie mogą być przedmiotem politycznych przetargów lub rachunków społecznych interesów, a instytucje społeczne, bez względu na to jak skuteczne, muszą być zreformowane, jeżeli prawa te naruszają”¹⁴. W związku z tym kara inkarceracji nie może przybierać postaci tortur prowadzących do zadawania bólu i cierpienia człowiekowi, który znalazł się w zupełnej zależności od państwa. Tak rozumiane tortury to jedno z najpoważniejszych naruszeń praw człowieka i jedno z najcięższych przestępstw w świetle ustawodawstwa wielu państw¹⁵. Kary okrutne są przejawem nienawiści i pogardy dla przestępcy, dlatego też sprzeczne są z tymi zasadami etycznymi, których państwo ma bronić i które leżą u podstaw jego porządku prawnego¹⁶.

Uwarunkowania zasady humanitaryzmu

Wolność od tortur w standardach normatywnych międzynarodowych została wyartykułowana w sposób negatywny, jako absolutny zakaz dopuszczania się określonych form zachowań wobec człowieka. Zakaz ten jest bardzo pojemny semantycznie, ponieważ obok tortur wlicza on również „okrutne, nieludzkie lub poniżające traktowanie bądź karanie”¹⁷.

Według Konwencji ONZ z 1984 r.¹⁸ torturą jest każde działanie, przez które jakiegokolwiek osobie umyślnie zadaje się ostry ból lub cierpienie, fizyczne bądź psychiczne w celu uzyskania od niej lub osoby trzeciej informacji lub wyznania, ukarania jej za czyn popełniony przez nią lub osobę trzecią albo o którego dokonanie jest ona podejrzana, a także w celu zastraszenia lub wywarcia nacisku na nią lub osobę trzecią bądź w ja-

¹⁰M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, wyd. czwarte, Warszawa 2017, Legalis.

¹¹Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).

¹²Ibidem.

¹³E. Hryniewicz-Lach, *Kara kryminalna w świetle Konstytucji RP*, Warszawa 2015, s. 197.

¹⁴L. Morawski, *Autopoiесе i prawo refleksyjne w ujęciu G. Teubnera*, [w:] J. Hrycyk, H. Stachowski (red.), *Prawo w zmieniającym się społeczeństwie*, Kraków 1992, s. 183.

¹⁵Z. Lasocik, *Raport 2018 prawa osób pozbawionych wolności podstawowe problemy prawne i praktyczne. Perspektywa*, Warszawa 2018, s. 5.

¹⁶W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne część ogólna*, Kraków 2010, s. 50.

¹⁷B. Gronowska, *Wolność od tortur*, [w:] B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2010, s. 293.

¹⁸Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 10 grudnia 1984 r. (Dz.U. z 2 grudnia 1989 r.).

kimkolwiek innym celu wynikającym z wszelkiej formy dyskryminacji, gdy taki ból lub cierpienie powodowane są przez funkcjonariusza państwowego lub inną osobę występującą w charakterze urzędowym lub z ich polecenia albo za wyraźną lub milczącą zgodą¹⁹. Z kolei „niehumanitarne traktowanie lub karanie” to powodowanie intensywnego cierpienia fizycznego lub psychicznego. Co istotne, każda tortura oraz niehumanitarne traktowanie jest jednocześnie w swej istocie poniżające dla pokrzywdzonego, z kolei „poniżające traktowanie to złe traktowanie, które ma wzbudzić u ofiary poczucie strachu, niepokoju i poczucie niższości”²⁰. Termin „okrutne, niehumanitarne bądź poniżające traktowanie lub karanie” powinien być interpretowany w taki sposób, by zapewnić najszerszą możliwą ochronę przed nadużyciami, o charakterze zarówno fizycznym, jak i psychicznym, włącznie z przetrzymywaniem osoby aresztowanej lub uwięzionej w warunkach, które stale lub okresowo pozbawiają ją możliwości korzystania z któregośkolwiek z jej naturalnych zmysłów, takich jak wzrok, słuch lub świadomości co do miejsca, w którym przebywa, jak też upływ czasu²¹.

Należy zaznaczyć, że humanitarne postępowanie dotyczy wszystkich osób, które są poddawane jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia. Jak wskazuje zasada pierwsza *Zbioru zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia*, „wszystkie osoby poddane jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia będą traktowane w sposób humanitarny i z szacunkiem dla godności przyrodzonej istocie ludzkiej”²².

Zakaz tortur został wyrażony w szczególności w art. 3 EKPC²³. Mimo że Konwencja nie definiuje *expressis verbis* istoty tortur, należy przy dekodowaniu jej odwołać się do judykatury ETPCz. Trybunał w wyroku z 22 października 2009 r. ws. Sikorski przeciwko Polsce (skarga nr 17599/05) wskazał, że art. 3 Konwencji mówi o jednej z podstawowych wartości demokratycznego społeczeństwa. Niezależnie od okoliczności i zachowania ofiary zakazuje on jednoznacznie tortur oraz poniżającego i niehumanitarnego traktowania. Ochrona na podstawie art. 3 EKPC jest absolutna i niezależna od okoliczności²⁴. Jednakże, aby uznać traktowanie za złe, traktowanie takie według Trybunału musi osiągnąć minimalny poziom surowości, jeżeli ma wejść w zakres art. 3 EKPC. Ocena tego minimum w swej naturze jest względna i zależy od wszystkich jego okoliczności, a w szczególności czasu takiego traktowania oraz psychiczno-fizycznego skutku, jak również w niektórych przypadkach wieku, płci i stan zdrowia ofiary.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ B. Gronowska, op. cit., s. 296. Por. art. 1 i 2 Deklaracji w sprawie ochrony wszystkich osób przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 3452(XXX) z 9 grudnia 1975 r.

²¹ Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z 9 grudnia 1988 r.

²² Ibidem.

²³ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 z późn. zm.), dalej jako EKPC.

²⁴ M. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2017, s. 364.

W świetle Konstytucji RP prawo do humanitarnego traktowania zaimplementowane zostało w art. 40, stanowiącym istotę zasady wynikającej z art. 41 ust. 4 ustawy zasadniczej, konstytuującej że każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny. Artykuł 40 Konstytucji wskazuje katalog ludzkich zachowań, których podejmowanie z mocy samej ustawy zasadniczej jest nielegalne z uwagi na ich wymierzenie przeciwko naturze człowieka i godności ludzkiej. Artykuł 40 ustawy zasadniczej stanowi bowiem konsekwencje obowiązywania zasady ochrony godności człowieka umieszczonej w przepisie art. 30 Konstytucji²⁵.

W polskiej przestrzeni prawnej występują tzw. obowiązki korelatywne kreujące podstawowe prawa i wolności obywatelskie²⁶, które zostały zaimplementowane w art. 30 ustawy zasadniczej statuującą zasadę godność człowieka, którą należy odczytać w sposób dychotomiczny, tzn. obiektywny i subiektywny. Pojęcie godności w ujęciu obiektywnym oznacza wartość stanowiącą atrybut wszystkich ludzi, którzy zachowują w każdych warunkach niejako „z racji” samego człowieczeństwa²⁷, jaką ma w naturze każdy człowiek, niezależnie od tego, czy uważa ją za istotny składnik swej osobowości, oraz w znaczeniu subiektywnym jako stan odczuwania przez jednostkę własnej wartości²⁸.

Polski system prawny zapewnia ochronę praw człowieka, również na gruncie norm Kodeksu karnego wykonawczego, który w art. 4 stanowi o humanitarnym postępowaniu ze skazanym podczas postępowania wykonawczego²⁹. Z kolei Kodeks karny zasadę humanitarnego postępowania statuuje w art. 3. Jak wynika z uzasadnienia, przepis ten zawiera wprost wymaganie, aby odpowiedzialność karna oraz związane z nią kary i środki stosowane były z uwzględnieniem zasad humanizmu oraz poszanowania godności człowieka³⁰. Zawarta w nim norma nie ma znaczenia deklaratoryjnego, lecz powinna stanowić zasadniczą dyrektywę wymiaru kary³¹. Należy podzielić pogląd prof. Andrzeja Zolla, który – komentując przepis art. 3 Kodeksu karnego – wskazał, że „zasada humanitaryzmu wyrażona w art. 3 adresowana jest w pierwszym rzędzie do sądów. Co za tym idzie, sąd przy wymiarze kary lub innych środków powinien uwzględnić zasadę humanitaryzmu, a w szczególności szanować godność osoby karanej. Oznacza to przede wszystkim, że osoba karana ma być celem działań związanych z procesem wymierzania kary i jej wykonywania. Nie może być w żadnym wypadku środkiem służącym do osiągnięcia innych celów³²”.

Traktowanie kary pozbawienia wolności w kategoriach *ultima ratio* stanowi nie tyle

²⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego U6/14 (OTK-A 2015/3/34), Lex.

²⁶ L. Morawski, op. cit., s. 183.

²⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego K 31/15 (OTK-A 2016/59), Lex.

²⁸ G. Goździewicz, T. Zieliński, *Komentarz do art. 11(1)*, [w:] L. Florek (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*, wyd. siódme, Warszawa 2017.

²⁹ J. Lachowski (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2018, Legalis.

³⁰ Zob. art. 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r., poz. 1444, t.j. z 25 sierpnia 2020 r.).

³¹ A. Grześkowiak, *Komentarz do art. 3 KK*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wilk (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. szóste, Warszawa 2019, Legalis.

³² S. Lelental, *Komentarz do art. 4*, [w:] idem, *Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 2020, Legalis.

wyraz przekonań kryminalno-politycznych twórców Kodeksu karnego z 1997 r., co jest raczej bezpośrednią konsekwencją konstytucyjnej zasady proporcjonalności wyrażonej w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP³³.

Powierzchnia celi

Podstawowym aktem prawnym regulującym zasady funkcjonowania więziennictwa, a także określającym ogólne warunki bytowe, jakie powinny być zapewnione osobom osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych, jest ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy³⁴ (dalej jako k.k.w.). Określenie w k.k.w. oraz aktach wykonawczych do tej ustawy podstawowych warunków bytowo-socjalnych kary pozbawienia wolności zgodnych z międzynarodowymi standardami stanowiło podstawowy czynnik, który zapoczątkował zasadnicze zmiany w polskim systemie penitencjarnym w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych³⁵.

W 2016 r. Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Usług Projektowych (UNOPS) udostępniło publikację pt. *Technical Guidance for Prison Planning. Technical and operational considerations based on the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)*³⁶. Dokument ten zawiera wytyczne w zakresie planowania oraz funkcjonowania zakładów penitencjarnych, co ma ogromne znaczenie dla realizacji humanitarnego traktowania więźniów. W przedmowie tej publikacji Andrea Huber z Penal Reform International podkreśla, że projektowanie jednostki penitencjarnej musi wspierać podstawowy cel detencji³⁷. Jednak jej infrastruktura może wspierać procesy humanitarnego traktowania więźniów i ich reintegracji ze społeczeństwem albo stanowić istotną przeszkodę w osiągnięciu tych celów. Infrastruktura jednostki penitencjarnej może więc zarówno odzwierciedlać wiarę w resocjalizację więźniów lub tworzyć środowisko opresyjne, które ich odczłowiecza i instytucjonalizuje³⁸. Stąd też istotne jest określenie i wdrożenie minimalnych warunków, w jakich powinien przebywać skazany zgodnie z wymogami humanitarnego traktowania oraz poszanowania godności ludzkiej.

Definicję przeludnienia zakładów penitencjarnych oprócz można na różnych kryteriach zarówno obiektywnych, jak i subiektywnych³⁹. Powszechnie stosowana definicja w swoim założeniu przyjmuje pojemność więzienia, na podstawie czego o przepełnieniu

³³ J. Migdał, W. Wróbel, *Kara pozbawienia wolności w kodeksowym systemie kar i środków karnych*, [w:] T. Szymanowski (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989–2009*, Warszawa 2009, s. 22.

³⁴ M. Łukasiak, J. Sipa, *Warunki bytowe więźniów*, [w:] T. Szymanowski (red.), op. cit., s. 141.

³⁵ Ibidem, s. 143.

³⁶ United Nations Office for Project Services (UNOPS), *Technical Guidance for Prison Planning. Technical and operational considerations based on the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)*, Copenhagen 2016 (dostęp: 26.09.2020).

³⁷ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Pismo%20do%20MS%20ws.%20promocji%20standardow%20UNOPS%209.07.2020.pdf> (dostęp: 26.09.2020).

³⁸ Ibidem.

³⁹ B. Hołyst, *Przepełnienie więzień. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, [w:] B. Hołyst, W. Ambroziak, P. Stępnik, *Więziennictwo. Nowe wyzwania*, Warszawa–Poznań–Kalisz 2001, s. 48; R. Skowron, A. Wilińska, M. Zelek, „Problem przeludnienia w jednostkach penitencjarnych w obliczu wyroku TK z dnia 26 maja 2008 roku, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 10, s. 159–174.

mówi się, gdy liczba osadzonych w nim osób (wyluczając przestrzeń zajmowaną przez personel oraz środki rzeczowe) przekracza liczbę miejsc (łóżek) dla więźniów, określaną w statystyce więziennej jako „zdolność obłożenia”⁴⁰.

Należy zaznaczyć, że Polska jest w gronie 16 państw Unii Europejskiej (obok Estonii i Litwy) utrzymujących, zgodnie z ustawodawstwem, powierzchnię celi na poziomie 3 m² przypadających na osadzonego. Warte uwagi jest także to, że o zapewnieniu więźniom minimum 4 m² od 1996 r. apelują do polskich władz organy międzynarodowe, takie jak Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu i Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (dalej jako CPT), który wezwał polskie władze do podwyższenia minimalnego standardu powierzchni mieszkalnej na osadzonego do minimum 4 m² w celach jednoosobowych oraz 6 m² w celach wieloosobowych⁴¹.

Wskazane jest w niniejszym przedmiocie refleksji przedstawienie „minimalnych standardów” określonych przez CPT, które odnoszą się do powierzchni celi:

- 6 m² powierzchni mieszkalnej celi pojedynczej plus kącik sanitarny,
- 4 m² powierzchni mieszkalnej w celi wieloosobowej plus w pełni zabudowany kącik sanitarny,

- co najmniej 2 m pomiędzy ścianami celi,
- co najmniej 2,5 m wysokości pomiędzy podłogą a sufitem⁴².

Z kolei „oczekiwany standard” powierzchni mieszkalnej CPT określa w następujący sposób:

- dla 2 więźniów co najmniej 10 m² powierzchni mieszkalnej plus kącik sanitarny,
- dla 3 więźniów co najmniej 14 m² powierzchni mieszkalnej plus kącik sanitarny,
- dla 4 więźniów co najmniej 18 m² powierzchni mieszkalnej plus kącik sanitarny⁴³.

Komitet ONZ przeciwko Torturom (CAT) również rekomendował podjęcie działań modernizacyjnych w polskich zakładach karnych w zakresie zwiększenia przestrzeni życiowej, w celu unifikacji jej ze standardami międzynarodowymi. Również Podkomitet ONZ przeciwko Torturom (SPT), postulował analogiczne zmiany co wyżej wspomniane organy międzynarodowe.

Raport Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu z 2017 r. wskazał, że w Polsce nadal występuje wiele nieprawidłowości w miejscach detencji odnoszących się do warunków socjalnych⁴⁴, które stwarzają podstawy do przejawów niehumanitarnego i poniżającego traktowania,

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Raport CPT z wizyty w Polsce, CPT/Inf (2018) 39, par. 59.

⁴² <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/raport-agencji-praw-podstawowych-warunki-detencji-w-unii-europejskiej> (dostęp: 1.10.2020).

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ *Raport dla Polski o metodach zapobiegania torturom po polsku*, oficjalne tłumaczenie raportu CPT opublikowane przez resort sprawiedliwości: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/raport-dla-polski-o-metodach-zapobiegania-torturom-po-polsku-resort-sprawiedliwosc> (dostęp: 17.05.2020).

wynikającego w szczególności z nieodpowiednich warunków bytowych⁴⁵. Kodeks karny wykonawczy w art. 110 § 2 przewiduje, że powierzchnia celi mieszkalnej przypadającej na skazanego wynosi nie mniej niż 3 m². Europejski Komitet Zapobiegania Torturom po przeprowadzonych w latach 1996, 2000, 2004 wizytacjach polskich zakładów karnych i aresztów śledczych zalecał stronie polskiej, by powierzchnia celi mieszkalnej na więźnia wynosiła co najmniej 4 m². Te zalecenia wyznaczają zarazem standard wymagany od państw Rady Europy. Należy zaznaczyć, że jeśli cela mieszkalna jest mniejsza niż 3m² na jednego więźnia w celi wieloosobowej (łącznie z meblami, ale z wyłączeniem kącika sanitarnego), powstaje domniemanie naruszenia art. 3 EKPC⁴⁶. Stanowisko to wynika m.in z rozważań Wielkiej Izby ws. *Idalov przeciwko Rosji*⁴⁷ (skarga nr 5826/03), *Mursić przeciwko Chorwacji*⁴⁸ (skarga nr 7334/13) oraz kilku innych wyroków pilotażowych i wiodących, w których Trybunał wskazał konkretne aspekty oceny problemu przeludnienia w więzieniach.

Do aspektów tych Trybunał zaliczył w szczególności kwestię minimalnej powierzchni osobistej w miejscu pozbawienia wolności wymaganej z punktu widzenia art. 3 Konwencji. Trybunał uznał również, że nie jest możliwe raz na zawsze określenie konkretnej liczby metrów kwadratowych, jakie powinny być przyznane więźniowi, aby zachować zgodność z Konwencją, co uwypukla dominującą w orzecznictwie⁴⁹ ETPCz koncepcję doktryny *living instrument*⁵⁰, która nakazuje wszak dynamiczną wykładnię tego aktu⁵¹.

Trybunał Konstytucyjny z kolei stwierdził, że osoba nie może mieć zapewnionego humanitarnego traktowania w celi więziennej mającej wymiar mniejszy niż 3xm² na osobę. Ponadto przeludnienie tak poważnej natury, jakie istnieje w Polsce, może samo w sobie być kwalifikowane jako nieludzkie i poniżające traktowanie⁵².

Zaznaczyć należy, że polski ustawodawca w art. 110 § 2a k.k.w. ustanowił, że dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może umieścić skazanego na czas określony, nie dłuższy niż 90 dni w celi mieszkalnej, której powierzchnia przypadająca na skazanego wynosi poniżej 3 m², nie mniej jednak niż 2 m², co stanowczo zaprzecza wszelkim działaniom podejmowanym przez organy międzynarodowe w sprawie humanitarnego traktowania więźniów. I należy takie praktyki ustawodawcze jednoznacznie uznać za sprzeczne z aksjologią Konstytucji RP oraz zasadą demokratycznego państwa prawa.

⁴⁵ *Raport 2018 – Prawa osób pozbawionych wolności podstawowe problemy prawne i praktyczne. Perspektywa HFPC*, Warszawa 2018, s. 6, <http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/07/Report-SPT-PL-FIN.pdf> (dostęp: 17.05.2020).

⁴⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 26 maja 2008 r., sygn. akt SK 25/07 (62/4/A/2008), Lex.

⁴⁷ Wyrok z 22 maja 2012 r., *Idalov przeciwko Rosji*.

⁴⁸ Wyrok z 20 października 2016 r., *Mursić przeciwko Chorwacji*.

⁴⁹ Wszystkie wyroki ETPCz dostępne są pod adresem: <https://hudoc.echr.coe.int/eng> (dostęp: 1.10.2020).

⁵⁰ B. Gronowska, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. W poszukiwaniu efektywnej ochrony praw jednostki*, Toruń 2011, s. 189–201.

⁵¹ M. Wild, *Komentarz do art. 47 Konstytucji RP*, [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. 1: *Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016, Lex.

⁵² *Ibidem*.

Należy podkreślić, że średnie zaludnienie jednostek penitencjarnych w 2009 r. przekroczyło 130% ogólnej liczby jednostek. Już w 2015 r. wskaźnik ten oscylował w granicach 84%, w 2019 r. w okolicach 91,2%, a w 2020 r.⁵³ – 86,4%⁵⁴. Statystyki służby więziennej sugerują na pierwszy rzut oka, że więzienia nie są przepełnione, co więcej: zaludnienie jednostek penitencjarnych z roku na rok ulega zmniejszeniu, jednak nie znaczy to, że problem przeludnienia został wyeliminowany. Jak wynika ze sprawozdania Podkomitetu ds. Zapobiegania Torturom oraz Innemu Okrutnemu, Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (dalej jako Podkomitet), który przeprowadził wizytę w Polsce w dniach 9–18 lipca 2018 r., „dane statystyczne przedstawione przez władze i zarząd służby więziennej wskazują, iż w więzieniach nie występuje przeludnienie, jednak podkomitet zauważa, że powierzchnia cel więziennych nie jest obliczana zgodnie z europejską normą wynoszącą co najmniej 4 m² na osobę⁵⁵, co może zaburzać statystyki”. Strona polska na wspomniane sprawozdanie odpowiedziała, że może zapewnić jedynie 3 m² powierzchni celi na osadzonego, co stanowi maksimum, biorąc pod uwagę obecną liczbę członków personelu w zakładach karnych i aresztach śledczych oraz wymaganą restrukturyzację⁵⁶.

Marszałek sejmowi wskazywał fakt, że ETPCz niejednokrotnie podkreślał, iż długotrwałe przebywanie w przepełnionych celach, w warunkach uwłaczających ludzkiej godności, stanowi wystarczającą przesłankę uznania naruszenia art. 3 Konwencji w postaci poniżającego traktowania. Traktowanie humanitarne oznacza takie postępowanie wobec osoby pozbawionej wolności, które respektuje minimalne potrzeby każdego człowieka, określone przez odniesienie do przeciętnych standardów danego społeczeństwa⁵⁷.

Co więcej, Podkomitet wskazał również na takie nieprawidłowości, jak przestarała instalacja elektryczna oraz wodna, brak odpowiednich mebli w celach (przez co więźniowie zmuszeni są trzymać swoje rzeczy w plastikowych pojemnikach), brak odpowiednich miejsc do spania (zbyt małe łóżka, na których z trudem mieszczą się więźniowie wysocy lub grubszy) oraz niedostateczny dostęp więźniów do świeżego powietrza i niedostateczny bezpośredni dostęp do światła słonecznego⁵⁸, co jest sprzeczne z regułą 14 pkt a Reguł Mandeli⁵⁹, stanowiącą że „okna będą wystarczająco duże, aby umożliwić więźniom czytanie lub pracę przy naturalnym świetle i będą skonstruowane w taki sposób, aby zapewnić dopływ świeżego powietrza, niezależnie od tego, czy jest zainstalowana sztuczna wentylacja”. Standard socjalny zaimplementowany jest również w Europejskich regułach więziennych, które postulują, że pomieszczenia dla więźniów,

⁵³ Stan na 30 czerwca 2020 r.

⁵⁴ <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-biezaca> (dostęp: 3.09.2020).

⁵⁵ Sprawozdanie Podkomitetu ds. Zapobiegania Torturom oraz Innemu Okrutnemu, Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, s. 13, <https://www.rpo.gov.pl/> (dostęp: 5.09.2020).

⁵⁶ Uwagi strony polskiej do sprawozdanie Podkomitetu ds. Zapobiegania Torturom oraz Innemu Okrutnemu, Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, s. 18, <https://www.rpo.gov.pl> (dostęp: 5.09.2020).

⁵⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego, sygn. akt SK 25/07 (OTK-A 2008/4/62), Lex.

⁵⁸ Sprawozdanie Podkomitetu ds. Zapobiegania Torturom...

⁵⁹ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/> (dostęp: 26.10.2020).

a w szczególności sypialnie, respektują ludzką godność i na ile to możliwe prywatność oraz spełniają wymogi zdrowotne i higieniczne, przy czym właściwą uwagę przykłada się do ich warunków klimatycznych oraz w szczególności objętości kubicznej, rozsądnej powierzchni, oświetlenia, ogrzewania oraz wentylacji⁶⁰. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka potwierdza absolutny charakter zakazu stosowania tortur, traktowania nieludzkiego i poniżającego. Z orzecznictwa ETPCz wynika, że powierzchnia celi przysługująca osadzonemu nie jest samoistną i wystarczającą przesłanką uznania, że doszło do naruszenia art. 3 Konwencji w zakresie odnoszącym się do nieludzkiego lub poniżającego traktowania i karania. Sytuacja, jaka występuje w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych w związku z ich przeludnieniem, pozwala jednak uznać, że dla stwierdzenia nieludzkiego i poniżającego traktowania i karania wielokrotnie spełnione jest tutaj stosowane przez ETPCz kryterium tzw. kumulatywnej oceny zaistniałych warunków. Dlatego też przeludnienie zakładów karnych należy traktować jako bardzo poważny problem. Zjawisko to stanowi stałe zagrożenie dla realizacji resocjalizacyjnych celów kary izolacyjnej. Resocjalizacja według polskiego k.p.k.⁶¹ i k.k.w.⁶² jest jednym z podstawowych celów polityki karnej, w którym jest resocjalizacyjny cel kary pozbawienia wolności. Jak wskazywał Cesare Beccaria, jeśli bowiem głównym celem kary ma być prewencja, to należy „dobierać tylko takie kary i takie metody ich stosowania, które przy zachowaniu proporcji do popełnionego przestępstwa wywierałyby najskuteczniejsze i najbardziej trwale na dusze ludzkie wrażenie, a zarazem najmniej udręczałyby ciało przestępcy”⁶³.

Kąciki sanitarne

Asumptem do modernizacji kącików sanitarnych w jednostkach penitencjarnych był obowiązek wykonania wyroku ETPCz w sprawie Szafranski przeciwko Polsce⁶⁴, w której skarżący zarzucił złamanie postanowień art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, który odnosi się do zagwarantowania prawa do prywatności. Skarżący wskazał, że łamany jest przez stronę polską obowiązek zapewnienia odpowiednich warunków do prywatności w kontekście kącików sanitarnych, znajdujących się w celach wieloosobowych. Był to pierwszy wyrok przeciwko Polsce, który dotyczył tego problemu. Trybunał na podstawie wniesionej skargi stwierdził naruszenie art. 8 EKPC i przyznał skarżącemu

⁶⁰Rada Europy Komitet Ministrów Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (przyjęta przez Komitet Ministrów 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzenia delegatów).

⁶¹Por. art. 2 § 1 pkt 2 k.p.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 30 z późn. zm.), dalej jako k.p.k.

⁶²Por. art. 67 § 1 k.k.w. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 523 z późn. zm.).

⁶³C. Beccaria, *O przestępstwach i karach*, Warszawa 1959, s. 88.

⁶⁴Wyrok z 15 grudnia 2015 r. w sprawie Szafranski przeciwko Polsce (skarga nr 17249/12) Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

kwotę 1800 euro za doznaną krzywdę⁶⁵.

Skarżący podniósł również kwestie naruszenie art. 3 EKPC w kontekście tego, że cele nie były przystosowane do jesienno-zimowych warunków atmosferycznych oraz że w celach brakowało wentylacji w okresie letnim. Zadaniem Trybunału argumenty podniesione przez skarżącego były niewystarczające, aby uznać, iż doszło do naruszenia art. 3 EKPC, ponieważ nie został osiągnięty minimalny poziom uciążliwości⁶⁶.

W przedmiotowej skardze (skarga nr 17249/12⁶⁷) podniesiona została kwestia kąci-ków sanitarnych, które były oddzielone wyłącznie płytą pilśniową w wysokości 1,2 m. Trybunał stwierdził, że „dana osoba, pomimo uwięzienia, nie traci przewidzianych w Konwencji praw, wręcz osoby pozbawione wolności są grupą wrażliwą i państwo ma obowiązek ich chronić”. Trybunał ocenił, że w przedmiotowej sprawie doszło do naruszenia przepisu art. 8 EKPC, na skutek czego nałożył na Polskę obowiązek poprawy miejsc sanitarnych w więzieniach i aresztach śledczych.

Jak zostało wskazane, brak pełnej zabudowy kącika sanitarnego powoduje, że stan taki narusza w szczególności art. 4 § 1 k.k.w., który nakazuje wykonywanie kar w sposób humanitarny z poszanowaniem godności osoby ludzkiej, który zawiera w sobie *ratio legis* art. 41 ust. 4 Konstytucji, wskazujący, że każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny.

Należy zaznaczyć, że prawo do prywatności jest jednym z rudymenarnych praw konstytucyjnych, które umocowanie posiada w przepisie art. 47 ustawy zasadniczej⁶⁸. Użycie przez ustrojodawcę słowa „każdy” wskazuje, że prawo to przysługuje wszystkim osobom fizycznym. Uwzględnić należy fakt, że art. 47 Konstytucji RP oraz art. 8 EKPC stanowią niezależne od siebie wzorce oraz źródła niezależnych od siebie gwarancji⁶⁹.

Co więcej, § 29 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności⁷⁰ wskazuje, że niezbędne urządzenia sanitarne sytuuje się w sposób zapewniający ich niekrępujące użytkowanie, a co za tym idzie – warunki muszą odpowiadać poszanowaniu prawa do prywatności detencjonowanych. Na państwach ciąży bowiem pozytywny obowiązek zapewnienia kąci-ków sanitarnych, gwarantujących minimum prywatności. Trybunał powołał się przy tym na zalecenia CPT⁷¹, zgodnie z którymi częściowa separacja kąci-ków w celi może mieć miejsce jedynie w przypadku celi jednoosobowej.

Obecnie wciąż trwają prace modernizacyjne kąci-ków sanitarnych w znacznej części zakładów karnych. Zastępca Dyrektora Generalnego Służby Więziennej 16 marca

⁶⁵ E. Dawidziuk, M. Mazur, *Prawa więźniów w najnowszych wyrokach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przeciwko Polsce*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne” 2018, nr 9, s. 37–58.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Wyrok z 15 grudnia 2015 r. Szafranski przeciwko Polsce...

⁶⁸ Prawo do prywatności jest chronione m.in. przez art. 17 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych czy art. 7 Karty praw podstawowych.

⁶⁹ M Wild, op. cit.

⁷⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. z 2016 r., poz. 2231).

⁷¹ CPT/Inf (2012) 13, § 78 i 2nd General Report CPT/Inf (92) 3, § 49.

2020 r. w odpowiedzi na pismo Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawie postępu pracy modernizacyjnych kącików sanitarnych wskazał, że Służba Więzienna, podobnie jak w latach poprzednich, realizuje przedsięwzięcia zmierzające do pełnej zabudowy kącików sanitarnych w celach mieszkalnych wieloosobowych. W latach 2011–2019 wykonano przedmiotową zabudowę w 6496 celach mieszkalnych. Na koniec 2018 r. prace modernizacyjne wykonano w 666 kącikach sanitarnych, inne wciąż wymagają istotnej przebudowy. Z kolei według informacji pozyskanych z okręgowych inspektoratów Służby Więziennej, w 2020 r. pozostało już jedynie 298 kącików sanitarnych, które nie posiadają pełnej zabudowy⁷². W roku 2019 powyższe przedsięwzięcie zostało zrealizowane w 383 celach. Jak wskazuje zastępca Dyrektora Generalnego Służby Więziennej, na rok 2020 planuje się wykonanie stosownej zabudowy w 134 celach wieloosobowych.

Wskazać należy na istotę problemu, jaki implikuje brak pełnej zabudowy kącików sanitarnych w polskich zakładach karnych. Jak podnosi Rzecznik Praw Obywatelskich, modernizacja owych kącików stanowi nie tyle wdrożenie w życie wyroku Trybunału, co poszanowanie i respektowanie prawa do prywatności osób pozbawionych wolności, które jest szczególnie istotne w procesie readaptacji skazanego do życia w społeczeństwie.

Zakończenie

Kara izolacyjna, mimo stosowania wielu systemów penitencjarnych, nie stała się idealnym środkiem reedukacji i poprawy skazanego. Daje temu wyraz Max Grunhut w „Penal Reform”, konstatując że „o wysiłkach włożonych przez ostatnie 150 lat w dzieło reformy więzień można obecnie panujący pogląd teoretyków określić słowami – postawa sceptyczna wobec wszelkiego rodzaju form pozbawienia wolności i mozolne poszukiwanie nowych odpowiednich metod wpływania na przestępców poza obrębem murów więziennych”⁷³. Kara powinna *sui generis* służyć celom wychowawczym, co można zresztą w pewien sposób wytłumaczyć. Istnieją jednak czynniki związane z tą karą wręcz szkodliwe, niemogące wpływać wychowawczo. Do takich czynników zaliczyć można w szczególności warunki socjalne, które mogą być jednym z czynników abdykacji z własnej suwerennej osobowości detencjonowanego⁷⁴. Polskie zakłady karne obecnie przechodzą gruntowną modernizację nie tylko na płaszczyźnie personalnej, ale również infrastrukturalnej czego wyrazem mogą być programy rządowe obejmujące modernizacje obiektów karnych na terenie całej Polski. Wyrazem renesansu humanizacji pobytu w polskich zakładach karnych może być kolejny rządowy projekt obejmujący swoimi założeniami m.in. modernizację służby więziennej w latach 2017–2020. Istota rozwiązań zaimplementowana w owym projekcie sprowadza się w szczególności do termomodernizacji obiektów budowlanych poprawy ogólnej infrastruktury budowlanej zakładów karnych oraz modernizacji podmiotów leczniczych dla

⁷² <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/OdpowiedzC5%BA%20SW%2C%2016.03.2020.pdf> (dostęp: 30.09.2020).

⁷³ J. Migdał, W. Wróbel, op. cit., s. 17.

⁷⁴ J. Sliwowski, op. cit., s. 5.

osób odbywających kary pozbawienia wolności⁷⁵.

Na szczególną uwagę w przedmiocie rozważań zasługuje fakt, że w okresie od 2016–2018 roku liczba miejsc w zakładach penitencjarnych zmniejszyła się o 3 tysiące. Warto również zaznaczyć, że wskaźnik prizonizacji w Polsce jest jednym z największych w Europie, który wynosi 194,4 osadzonych na 100 000 mieszkańców, gdy mediana europejska to zaledwie 102,5 osadzonych na 100 000 mieszkańców. Wskaźnik ten co ciekawe jest wyższy w krajach postkomunistycznych Europy Wschodniej, aniżeli w krajach Europy Zachodniej⁷⁶.

Dlatego też ustawodawca powinien kierować się hasłem *primum non nocere* podczas deliberacji nad kształtem systemu penitencjarnego *sensu largo* z uwagi na wciąż wysoką liczbę osób pozbawionych wolności. Należy zaznaczyć, że problem przeludnienia w polskich jednostkach penitencjarnych jest problemem strukturalnym, którego naprawę należałoby zacząć od zmian legislacyjnych. Dlatego też można wysunąć wnioski *de lege ferenda* odnośnie zmiany brzmienia przepisu art. 110 § 2 Kodeksu karnego wykonawczego w celu dostosowania owego artykułu do „standardów strasburskich” celem zapewnienia pełnej realizacji praw człowieka w kontekście odpowiedniej powierzchni celi. Należy również podnieść potrzebę zmiany przepisu art. 110 § 2a k.k.w., który poprzez swoją treść stwarza możliwości ograniczenia przestrzeni życiowej więźnia poniżej 3 m².

Podkreślić należy, że koncentracja dużej liczby osób na małej powierzchni sprzyja agresywnemu zachowaniu, irytacji czy sytuacjom konfliktowym generującym negatywne bodźce niesprzyjające procesowi resocjalizacji. Modernizacja cel mieszkalnych pod względem powierzchni, jak również kącików sanitarnych poprzez dostosowanie ich do standardu „europejskiego” ma urzeczywistnić cel jaki polski ustawodawca oparł na karze pozbawienia wolności, która ma kształtować społecznie pożądane postawy skazanego i tym samym powstrzymać go od powrotu do przestępstwa⁷⁷. Poprzez zagwarantowanie odpowiednich warunków socjalnych w jednostkach penitencjarnych można bowiem osiągnąć cel, jakim jest odbudowa wewnętrznej tożsamości. Dlatego też odbycie kary pozbawienia wolności w duchu humanitaryzmu stanowi niezbędny element w procesie readaptacji człowieka do życia za murami więzienia.

---

⁷⁵ <https://bip.kprm.gov.pl/kpr/form/r64446788039,Projekt-ustawy-o-ustanowieniu-Programu-moder-nizacji-Sluzby-Wieziennej-w-latach-2.html> (dostęp:16.09.2020).

⁷⁶ Opinia dotycząca uchwalonej przez Sejm 13 czerwca 2019 r. ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny i niektórych innych ustaw, przedstawionej Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej w trybie art. 122 ust. 1 Konstytucji RP, s. 31.

⁷⁷ K. Dąbkiewicz, [w:] idem, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. czwarte, Warszawa 2018, art. 67.

BIBLIOGRAFIA**Literatura**

- Beccaria C., *O przestępstwach i karach*, Warszawa 1959, s. 88.
- Chmielewski K., Pająk M., *Zasada humanitaryzmu w krajowych i międzynarodowych standardach prawa penitencjarnego*, „Adam Mickiewicz Law Review” 2015.
- Dawidziuk E., Mazur M., *Prawa więźniów w najnowszych wyrokach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przeciwko Polsce*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2018, nr 9.
- Dąbkiewicz K., [w:] idem, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. czwarte, Warszawa 2018.
- Goździewicz G., Zieliński T., *Komentarz do art. 11(1)*, [w:] L. Florek (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*, wyd. siódme, Warszawa 2017.
- Gronowska B., *Europejski Trybunał Praw Człowieka. W poszukiwaniu efektywnej ochrony praw jednostki*, Toruń 2011.
- Gronowska B., *Wolność od tortur*, [w:] B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2010.
- Grześkowiak A., *Komentarz do art. 3 KK*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wilk (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. szóste, Warszawa 2019, Legalis.
- Hołyst B., *Przepełnienie więzień. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, [w:] B. Hołyst, W. Ambroziak, P. Stępnia, *Więziennictwo. Nowe wyzwania*, Warszawa–Poznań–Kalisz 2001.
- Hryniewicz-Lach E., *Kara kryminalna w świetle Konstytucji RP*, Warszawa 2015.
- Janicka D., *Komentarze K.F. Hommela do traktatu Beccarii, Przyczynek do historii literatury prawa karnego wieku Oświecenia*, [w:] S. Salmonowicz (red.), *Cesare Baccaria reformator prawa karnego i jego epoka*, Toruń 1995.
- Kotowska M., *Sztuka jako jedna z form readaptacji społecznej skazanych na przykładzie programu „Ostatnia Miła”*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 43.
- Królikowski M., Zawłocki R. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, wyd. czwarte, Warszawa 2017, Legalis.
- Lachowski J. (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2018, Legalis.
- Lasocik Z., *Raport 2018 prawa osób pozbawionych wolności podstawowe problemy prawne i praktyczne. Perspektywa*, Warszawa 2018.
- Lelental S., *Komentarz do art. 4*, [w:] S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 2020, Legalis.
- Lukasiak M., Sipa J., *Warunki bytowe więźniów*, [w:] T. Szymanowski (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989–2009*, Warszawa 2009.
- Maleszyk R., *Więziennictwo polskie na tle dziejów państwa w latach 1918–1956*, „Przeгляд Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 62–63.
- Migdał J., Wróbel W., *Kara pozbawienia wolności w kodeksowym systemie kar i środków karnych*, [w:] T. Szymanowski (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego*

- 1989–2009, Warszawa 2009.
- Morawski L., *Autopoiiese i prawo refleksyjne w ujęciu G. Teubnera*, [w:] J. Hrycyk, H. Stachowski (red.), *Prawo w zmieniającym się społeczeństwie*, Kraków 1992.
- Nowicki M., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2017.
- Skowron R., Wilińska A., Zelek M., „Problem przeludnienia w jednostkach penitencjarnych w obliczu wyroku TK z dnia 26 maja 2008 roku, „*Studia Prawnoustrojowe*” 2009, nr 10.
- Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 2000.
- Śliwowski J., *Kara pozbawienia wolności we współczesnym świecie, rozważania penitencjarne i penologiczne*, Warszawa 1981.
- Travis J., *But They All Come Back: Rethinking Prisoner Reentry*, „*Sentencing&Corrections, Issues for the 21Century*” May 2000, vol. 7.
- Wieczorkowski M., *Nowożytne przeobrażenia systemu karnego według Michela Foucaulta*, [w:] J. Piskorski (red.), *Istota, faktyczność i legitymizacja prawa karnego*, Warszawa 2019, s. 41.
- Wild M., *Komentarz do art. 47 Konstytucji RP*, [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. 1: *Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016, Lex.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne część ogólna*, Kraków 2010.

Akty prawne

- Deklaracja w sprawie ochrony wszystkich osób przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 3452(XXX) z 9 grudnia 1975 r.
- Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 10 grudnia 1984 r. (Dz.U. z 2 grudnia 1989 r.).
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).
- Opinia dotycząca uchwalonej przez Sejm 13 czerwca 2019 r. ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny i niektórych innych ustaw, przedstawionej Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej w trybie art. 122 ust. 1 Konstytucji RP.
- Rada Europy Komitet Ministrów Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (przyjęta przez Komitet Ministrów 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzenia delegatów).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. z 2016 r., poz. 2231).

United Nations Office for Project Services (UNOPS), *Technical Guidance for Prison Planning. Technical and operational considerations based on the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)*, Copenhagen 2016.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r., poz. 1444, t.j. z 25 sierpnia 2020 r.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 523 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 30 z późn. zm.).

Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z 9 grudnia 1988 r.

Orzecznictwo

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego K 31/15 (OTK-A 2016/59), Lex.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego U6/14 (OTK-A 2015/3/34), Lex.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 26 maja 2008 r., sygn. akt SK 25/07 (62/4/A/2008), Lex.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego, sygn. akt SK 25/07 (OTK-A 2008/4/62), Lex.

Wyrok z 15 grudnia 2015 r. w sprawie Szafrąński przeciwko Polsce (skarga nr 17249/12) Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Źródła internetowe

<https://bip.kprm.gov.pl/kpr/form/r64446788039,Projekt-ustawy-o-ustanowieniu-Programu-modernizacji-Sluzby-Wieziennej-w-latach-2.html>.

<https://hudoc.echr.coe.int/eng>.

<https://www.rpo.gov.pl/pl/content/raport-agencji-praw-podstawowych-warunki-detencji-w-unii-europejskiej>

<https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Pismo%20do%20MS%20ws.%20promocji%20standardów%20UNOPS%209.07.2020.pdf>.

<https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-biezaca>.

Raport 2018 – Prawa osób pozbawionych wolności podstawowe problemy prawne i praktyczne. Perspektywa HFPC, Warszawa 2018, <http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/07/Report-SPT-PL-FIN.pdf>.

Raport dla Polski o metodach zapobiegania torturom po polsku, oficjalne tłumaczenie raportu CPT: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/raport-dla-polski-o-metodach-zapobiegania-torturom-po-polsku-resort-sprawiedliwi%C5%9Bci-opublikowa%C5%82>.

Sprawozdanie Podkomitetu ds. Zapobiegania Torturom oraz Innemu Okrutnemu Nie-
ludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, <https://www.rpo.gov.pl/>.
Uwagi strony polskiej do sprawozdanie Podkomitetu ds. Zapobiegania Torturom oraz
Innemu Okrutnemu Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu,
https://www.rpo.gov.pl.

The principle of humanitarianism in the light of social conditions in penitentiary institutions – selected issues

Summary

The article emphasizes the issue of social conditions, cell space per prisoner in particular, as well as the matter of modernization of sanitary units in prison units. The space in which the prisoner lives has to help them in the process of resocialising and improving their general behaviour. In the process of resocialisation it is not only important to provide the convicted person with therapeutical care, but also to provide them with social conditions that will not belittle their sense of dignity, as it may result in quicker improvement of the prisoner's behaviour.

This work mentions various aspects connected with the issue of incarceration, especially the rule of humanitarian approach towards those who are detentioned.

This paper is based on source literature, reports and NGO organisation statistics as well as the data derived from the state institutions reports in order to exemplify the topic better. The aim of this work is to stress the need of continuous improvement of standards of executing the imprisonment in Poland in order to unify those standards with the ones included in the The European Convention on Human Rights as well as in other legal acts obligatory for Poland in the terms of executing the prison sentence.

Key words: human rights, detainee, justice system, penal law